

Sosyal Bilimler Dergisi • Cilt 8–Sayı 16 • Aralık 2018

AMASYA VAKIFLARI ÜZERİNE BAZI DEĞERLENDİRMELER (1800-1875)/Some
Evaluations on Amasya Foundations (1800-1875)

Muhammet OKUDAN

*Dr. Öğretim Üyesi, Gaziosmanpaşa Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, İslam Tarihi Ana Bilim
Dalı, eposta: muh.okudan@gmail.com, Orcid: 0000-0002-3400-1410*

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Types
Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/Received Date
25 Ekim 2018/25 October 2018

Kabul Tarihi/Accepted Date
10 Aralık 2018/10 December 2018

Yayın Tarihi/Published Date
24 Aralık 2018/24 December 2018

Yayın Sezonu/Published Season
Aralık 2018/December 2018

Atıf/Cite as

Okudan, M. (2018), “Amasya Vakıfları Üzerine Bazı Değerlendirmeler (1800-1875)/Some
Evaluations on Amasya Foundations (1800-1875)”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 8 (16), 275-291.

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiştir.

Rights Reserved.
For Permissions
sbedergi@kilis.edu.tr

AMASYA VAKIFLARI ÜZERİNE BAZI DEĞERLENDİRMELER (1800-1875)

Some Evaluations on Amasya Foundations (1800-1875)

ÖZ

Amasya 1398 tarihinde Yıldırım Bayezid tarafından fethedilmiş, tarihi Hititlere kadar dayanan Anadolu'nun önemli bir şehridir. Osmanlı döneminde şehzadelerin gönderildiği sancak merkezlerinden biri olması nedeniyle vakıf kurumunun en güzel örneklerinin görüldüğü yerleşim yerlerinden biri olmuştur. Bu çalışmanın amacı ise Osmanlı dönemi Amasya Sancağına bağlı kaza, kasaba ve köylerde kurulmuş olan vakıfların; kurucularının sosyal statüsü, ekonomik gelirleri ve hizmet amaçlarına göre değerlendirmektir. Makaleye konu olan vakfiyeler Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunmaktadır. Yapılan incelemede 1800 ile 1875 yılları arasında 14 tane vakfın kurulduğu tespit edilmiş olup çalışma bu 14 vakfiye esas alınarak yapılmıştır. Vakıf kurucularının dokuzu askeri sınıfa, beşi ise reaya sınıfına mensuptur. Yine vakıflardan üçü kadın, ikisi zimmidir. Vakıflara gelir getirmek üzere on dört bağ, iki bahçe, üç böcekthane, kırk dükkân, bir han, altı değirmen, bir mutaf kârhane, vakfedilmiştir. Müessesat-ı Hayriye kabilinden bir medrese, iki mektep, iki cami, bir hankâh, bir zaviye inşa edilip insanların hizmetine sunulmuştur. Bununla birlikte öğrencilere burs verilmesi, Hz. Peygamberin doğum gününün kutlanması, çeşme yapımı ve su yollarının tamiri için tahsisat oluşturulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Amasya, Vakıf, 19. Yüzyıl, Sosyal Statü, Ekonomik Gelir, Hizmet Amaçları

ABSTRACT

Amasya is an important city of Anatolia which dates back to the Hittites, conquered by Yıldırım Bayezid in 1398. Because it was one of the sanjak centers where the princes were sent during the Ottoman period, it became one of the settlement places where the most beautiful examples of foundation foundation were seen. The aim of this study is the foundations established in Amasya during the Ottoman period. These foundations will be evaluated according to the social status of their founders, their economic incomes and service purposes. In the research conducted in the archive of the General Directorate of Foundations, it was determined that 14 foundations were established in Amasya between 1800-1875. Nine of the foundation's founders belong to the military class, and four belong to the reaya class. Again, there are three women, two of them are zimmi. Fourteen vineyards, two gardens, three bugs, forty shops, one inn, six mills, one profitable shrub were donated to bring money to the foundations. A madrasah, two schools, two mosques, a hankah, a stigma were built and offered to people's service. However, scholarship is given to the students, Hz. Appointments were made for

celebration of the Prophet's birthday, fountain construction and repair of waterways.

Keywords: *Amasya, Foundation, 19.Century, Social Status, Economic Income, Duty Purpose.*

GİRİŞ

Amasya'nın kimler tarafından kurulduğu kesin olarak bilinmemekle beraber şehrin tarihinin Hititlere kadar dayandığı tahmin edilmektedir. Aynı şekilde şehrin Türkler tarafından ne zaman fethedildiğine dair kesin bir bilgi de yoktur. Ancak, şehrin XI. yüzyılda Danişmentliler tarafından yönetildiği bilinmektedir. Daha sonra sırasıyla Anadolu Selçuklu Devleti, Moğollar, Eretnalılar gibi devletlerin hâkimiyetine giren Amasya 1398 tarihinde Osmanlı Devleti tarafından fethedilmiştir. Bu tarihten itibaren XVI. yüzyılın ortalarına kadar şehzadelerin tecrübe kazanmak için gönderildikleri önemli sancak merkezlerinden biri olmuştur. Özellikle doğu sınırına yakın olması ve burada yapılacak mücadelelerde elde edilecek başarı, Amasya'daki şehzadeyi sultanlık için daha avantajlı konuma getirmiştir. (Şahin ve Emecen, 1991: 1)

Osmanlı Tarihi boyunca Amasya'da on iki şehzade sancakbeyliği yapmış bunların altı tanesi padişah olmuştur. Bu padişahlar, gerek şehzadelik dönemlerinde gerekse padişah olduktan sonra Amasya'nın imarına önem vermişler kurdukları vakıflar aracılığı ile camiler, medreseler, zaviyeler gibi birçok yapı inşa ettirmişlerdi. Böylece Amasya şehri vakıf kurumunun en güzel örneklerinin görüldüğü yerleşim merkezlerinden biri olmuştur. Bu eserlerin birçoğu günümüze kadar ulaşmış ve Amasya şehrinin silüetini oluşturan yapılar haline gelmiştir.

Bir şehrin silüetini oluşturan tarihi eserler gerek bilim insanlarının gerek şehir halkının gerekse de o bölgeyi ziyaret eden turistlerin ilgisini çekmektedir. Amasya şehri için konuşulacak olursa bu şehirde bulunan camii, medrese, şifahane vb. vakıf eserlerinin kimler tarafından, ne zaman yaptırıldığı, hangi akarların bu yapıların ihtiyaçlarını karşılamak için bağışlandığı insanlar tarafından merak edilmektedir. Bu soruların cevabı ise vakfiyelerde gizlidir. Vakfiyeler incelenmeden vakıf kuran kişilerin kimler oldukları, insanların hangi ihtiyaçlarını karşılamak için vakıf kurdukları, vb. konular detaylı bir şekilde ortaya konamaz.

Amasya vakıfları hakkında bazı çalışmalar yapılmasına rağmen bu makaleye konu olan dönemle alakalı herhangi bir çalışma tespit edilememiştir. Yapılan çalışmalar genellikle bir camiinin bir medresenin incelenmesi şeklindedir. Bununla birlikte belli bir dönem dâhilinde Amasya vakıflarını inceleyen iki adet lisansüstü tez çalışması bulunmaktadır. Bunlar:

Adnan Gürbüz tarafından yapılan “Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyıl Amasya Vakıfları”¹ ve Sadi Kucur tarafından yapılan, “Sivas, Tokat ve Amasya’da Selçuklu ve Beylikler Devri Vakıfları: Vakfiyelere Göre”² adlı doktora çalışmalarıdır.

Bu çalışmanın amacı ise Osmanlı dönemi Amasya Sancağına bağlı kaza, kasaba ve köylerde kurulmuş olan vakıfların; kurucularının sosyal statüsü, ekonomik gelirleri ve hizmet amaçlarına göre değerlendirmektir. Makaleye konu olan vakfiyeler Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivinde bulunmaktadır. Yapılan incelemede 1800 ile 1875 yılları arasında 14 tane vakfın kurulduğu tespit edilmiş olup çalışma bu 14 vakfiye esas alınarak yapılmıştır.

1. VAKIF KURUCULARININ SOSYAL STATÜLERİ

Osmanlı toplum yapısı farklı ırk, din ve dilden oluşan karma bir yapıya sahipti. Bununla beraber bu toplum, aralarında keskin bir ayırmadan ziyade geçişkenlik arz eden askeri sınıf ve reaya sınıfı olmak üzere iki sınıfa ayrılmıştı. (Yediyıldız, 1982: 144) Askeri sınıf, seyfiye, ilmiye ve kalemiyeden oluşan padişah tarafından atanıp görevden alınan devlet görevlilerinin oluşturduğu sınıftı. Reaya ise askeri sınıf dışında kalan ve vergi verme ile mükellef olan köylüler, zanaatkârlar ve tüccarlardan oluşan sınıfa verilen addı.(Reyhan, 2015: 211) Osmanlı vakıf geleneğinde her iki sınıftan da birçok ismin kurduğu vakıflar bulunmaktaydı. Şimdi Amasya özelinde askeri ve reaya sınıfının kurduğu vakıflar ele alınacaktır.

1.1. Askerî Sınıfın Kurduğu Vakıflar

Osmanlı İmparatorluğu’nun yönetim kademesinde görev alan ve görevleri karşılığı kendilerine devlet tarafından maaş verilen kişiler “askeri sınıf” olarak isimlendirilmekteydi. (Yediyıldız, 2003:151) Bu sınıf reaya sınıfından farklı olarak vergiden muaf tutulmaktaydı. Askeri sınıf denilince, akla günümüzde olduğu gibi sadece ordu mensupları gelmemelidir. Osmanlı Devleti’nin temel amaçlarından bir tanesi i’lâ-yi kelimetullah uğruna savaşçı cihan hâkimiyeti sağlamaktır. Kuruluş dönemine hâkim olan bu felsefe nedeniyle devlet içinde askeri görevler daha ön plana çıktığından yönetici sınıfa genel olarak “askeri” denilmiş ve ilerleyen süreçte de bu şekilde isimlendirilmeye devam edilmiştir. Bu sınıf içerisinde valiler, sancak beyleri,

¹ Gürbüz, A, (1993), *Toprak-Vakıf İlişkileri Çerçevesinde XVI. Yüzyıl Amasya Vakıfları*, Ankara Üniversitesi, Ankara: Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi.

² Kucur, S, (1994), *Sivas, Tokat ve Amasya’da Selçuklu ve Beylikler Devri Vakıfları: Vakfiyelere Göre*, Marmara Üniversitesi, İstanbul: Türkiyat Araştırma ve Uygulama Merkezi, Basılmamış Doktora Tezi.

kâtipler kadılar, müftüler, müderrisler, imamlar, müezzinler vb. yer almaktadır. (Akyılmaz, 2004: 221) Bir de reayadan farklı olan tarikat ehli ve seyitler vardır. Bunlar da vergiden muaf oldukları için bu sınıf içerisinde değerlendirilecektir.

Tablo 1: Vakıf Kurucularına Göre Askeri Sınıfın Dağılımı

Meslek Gurupları			Sayı
Askeri Sınıf	Mesleği Belirsiz	Efendi / Efendi Yakını	6
	Seyfiye	Seyfiye Yakını	1
	İlmiye	İlmiye Yakını	1
	Kalemiye	Kalemiye Yakını	0
	Tarikat Ehli	Tarikat Ehli Yakını	1
	Seyyitler	Seyyit Yakını	0
	TOPLAM		9

1800 ile 1875 yılları arasında Amasya’da kurulan on dört vakıftan dokuz tanesi askeri sınıfa mensup kişiler tarafından kurulmuştur. Bu dokuz vâkıftan üçünün mesleği vakfiyelerde belirtilmiştir. Diğer altı vâkıfın meslekleri kesin olarak belli olmamakla birlikte kullandıkları sıfatlardan yola çıkarak bunların askeri sınıfa mensup oldukları tahmin edilmiştir. Bilindiği üzere Osmanlı’da “efendi” kelimesi kişilerin ilmiye sınıfına mensup olduklarını belirtmek için isimlerinden sonra kullanılmıştır. Askeri sınıf yakınları tespit edilirken özellikle kadınların eşlerinin sıfatlarına bakarak bu sonuca ulaşılmıştır. Mesela Ayşe binti İbrahim’in eşi el-hâc Hüseyin Efendi ibni Abdullah’tır. Eşinin efendi sıfatı kullanmasından dolayı Ayşe binti İbrahim de Askeri sınıf içerisinde değerlendirilmiştir.

Mesleği belli olanlardan bir kişi seyfiye sınıfına mensup paşadır. Kendisi vakfiyede vükelâ-i saltanât-ı seniyyeden devletlü Mehmed Rüşdi Paşa hazretleri olarak tanıtılmaktadır.(VGMA. df.587 s. 47. sr. 62) 1828 yılında Amasya’da doğan Şirvanizade Mehmed Rüşdi Paşa Dağıstan muhacirlerinden Nakşi Şeyhi İsmail Siraceddin Efendi’nin oğludur. Maliye ve adliye bakanlığı görevlerini üstlenmiş ve sadrazamlığa kadar yükselmiştir. Hüseyin Avni Paşa ile arasının açılması sonucu bu görevinden azledilmiş, önce Halep Valiliğine sonrasında ise Hicaz Valiliğine atanmıştır. Burada yakalandığı karahumma hastalığından kurtulamayarak 1874 yılında Taif’te vefat etmiştir.(Beyhan, 2010) Mesleği belli olanlardan ikinci vâkıf ise ilmiye sınıfına mensup Müderris Mustafa Vazıh Efendi ibn el-hâc İsmail

Efendi'dir. Kendisi 1764 yılında Amasya'da dünyaya gelmiştir. Babası Amasya'da uzun süre müftülük görevinde bulunmuş Kara Vazih lakabı ile meşhur İsmail Efendi'dir. Amasya'da müftülük ve müderrislik gibi görevlerde bulunan Mustafa Vazih Efendi, II. Mahmud tarafından şeyhülislamlık görevine getirilmek istendiği, ancak içerisinde bulunduğu karmaşık ruh halinden dolayı bu görevi kabul etmediğine dair bilgiler mevcuttur. 1831 yılında Amasya'da vefat etmiştir. (Ayar ve Özel, 2011: XVII) Aslında Mustafa Vazih Efendi'nin vakfı klasik anlamda bir vakıf değildir. Vakfiyede, Mustafa Vazih Efendinin babası Kara Vazih İsmail Efendi çeşitli vakıflardan üstlendiği görevler karşılığında bir takım gayrimenkullere ve bunlardan elde edilen gelirlere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Mustafa Vazih Efendi ise babası vefat ettikten sonra bu görevleri üstlendiğini, vakıfların mütevellilerininin kalmadığını bu nedenle bu gayrimenkulleri vâkıfların şartları doğrultusunda tekrar vakfedip mütevellisi olmak istediğini mahkemeye bildirmiş, kadılıkta bu isteğe onay vermiştir. (VGMA. df. 609, s.83, sr.108) Üçüncü vâkıf ise Ahmed Raşid ibn El-Hac Yahya Efendi'dir. Ahmed Raşid Efendi Kadiri Tarikatı halifelerindedir. Hakkında vakfiyede başka bir bilgi bulunmamaktadır. (VGMA. df.595, s.41, sr.36)

1.2. Reaya'ya Mensup Vakıf Kurucuları

Geleneksel devlet yapısında üretim yapıp vergi veren reaya sayesinde hükümdarlar hazinelerini doldurmuş ve güçlü ordulara sahip olmuşlardır. Bir rivayete göre Kanuni Sultan Süleyman'ın bulunduğu bir mecliste efendimiz kimdir diye sormuşlar, orda bulunan herkes Kanuni'yi işaret etmiş, ancak Kanuni, "Hayır, Efendimiz köylüdür, reyadır" demiştir. (İnalçık, 2014: 7)

Tablo 2: Amasya Vakıf Kurucularına Göre Reayanın Dağılımı

Meslekler		Sayı
Reaya	Kethüda	1
	Arpacı Yakını	1
	Mesleği Belirsiz	3

Askeri sınıfın kurduğu vakıflarda olduğu gibi reaya mensup vakıf kurucularının da çoğunun mesleği vakfiyelerde belirtilmemiştir. Bu vâkıflar tanımlanırken genellikle "... karyesinde sakin, ...karyesinde meskun" veya "... mahallesi ahalisinden" denildikten sonra kişinin adı ve baba adı yazılmıştır. Reaya sınıfına mensup olup meslekleri belli olanlardan biri kethüdadır. Esasında kethüda askeri sınıfa mensup olarak da

değerlendirilebilirdi. Ancak bizim incelediğimiz vakfiyedeki kethüda bir bürokratin hizmetinde çalışıp onun işlerini takip ettiği için reaya arasında değerlendirilmiştir. Abdullah Ağa ibni Abbas vakfiyede “dergâh-ı mu‘allâ kapucu başlarından kıdvetü'l-emâcidi ve'l-ekârim Abdülcebbarzâde sa‘âdetlü Süleyman Bey hazretlerinin kethüdâ-yı muhteremleri olarak tanıtılmıştır.(VGMA, df. 580, s. 57, sr. 31) Reaya sınıfına mensup mesleği belli diğer vâkıf Ayşe binti el-hâc Mehmed'in babası arpacıdır.(VGMA. df. 605, s. 177 sr. 247).

İncelenen ondört vakfiyeden dokuzunun kurucusu askeri sınıfa, beşinin kurucusu reaya sınıfına mensuptur. Bu rakamlar istatistiksel olarak yüzde 64' e yüzde 36'lık bir orana teakbül etmektedir.

Genel olarak Osmanlı Devletinde olduğu gibi çalışmanın konusu olan dönemde de askeri sınıfın reayadan daha zengin olduğu hem bu oranlamalardan hem de oluşturdukları vakıfların niteliksel olarak farklılığından anlaşılmaktadır. Yani askeri sınıfa mensup vakıf kurucuları genelde müessesat-ı hayriyye kabilinden vakıf kurarken reaya bu kurumların çeşitli ihtiyaçlarının karşılanması, kendilerine Kuran-ı Kerim okunması, dua edilmesi gibi vakıflar yapma yoluna gitmiştir. Bununla beraber askeri sınıfa mensup bir kişinin himayesinde çalışan reayanın da zenginlikten pay aldıkları da söylenebilir. Abdullah Ağa ibni Abbas, incelediğimiz vakfiyelerde bunun en güzel örneğidir.

1.3. Cinsiyetlerine Göre Vâkıf Kurucuları

Osmanlı toplumunda çalışma hayatında –gerek devlet memurluğu gerekse farklı iş kollarında- genellikle erkekler ön planda olmuşlardır. Bu nedenden dolayı vakfa konu olan menkul ve gayrimenkuller çoğunlukla erkeğin elinde toplanmıştır. Bununla beraber kadınlar molla, hafız, kız mektebi muallimi gibi ilmiye sınıfı içerisinde yer alan bir takım görevler üstlenmiştir. Ayrıca vakıflarda nazır ve mütevellî olarak atanarak yöneticilik de yapmışlardır. Yine kocalarından ya da babalarından kalan miras sayesinde para ve mal edinmişlerdir. Servet sahibi bazı kadınlar tıpkı erkeklerde olduğu gibi sahip oldukları bu malları Allah rızasını kazanmak için vakfetmiştir.

1800-1875 yılları arasında Amasya'da kurulan on dört vakıftan üç tanesi kadınlar tarafından kurulmuştur. Bu vâkıflardan Ayşe binti İbrahim ve Mücteba binti Mustafa'nın eşleri ilmiye sınıfına mensup olduğu, Ayşe binti el-hâc Mehmed'in babasının ise arpa alım satım işi yaptığı vakfiyelerden anlaşılmaktadır.

Kadın hayırseverlerin oranı erkelerin yaklaşık olarak 1/5 oranında olması Osmanlı Devleti'nde servetin genellikle erkeklerin elinde toplandığı tezini doğrulamaktadır. Yine bu kadınlardan ikisinin ilmiye

sınıfı yakını olması birinin ise tüccar kızı olması kırsal kesimde yaşayan köylü ve çiftçilerin refah düzeyinin bu iki gruba göre (askeri ilmiye, reaya tüccar) daha düşük olduğu sonucuna varılmasına imkan sağlar. Ayrıca kadınların kendi mesleklerinden bahsedilmemesi ikisinin ilmiye sınıfı yakını birinin de tüccar yakını olduğundan bahsedilmesi bu hayırsever kadınların miras yoluyla mal edindikleri ihtimalini öne çıkarmaktadır.

1.4. Dini Mensubiyetlerine Göre Vakıf Kurucuları

Reayaya ait beş vakıftan iki tanesi gayrimüslimler tarafından kurulmuştur. Makdis Babek veledi Kirgor, Kaymakçı Kapşış tarafından vakfedilen sekiz çeşmeden dördünün mütevellisi olduğu vakfiyeden anlaşılmaktadır. Makdis, mütevellisi olduğu bu dört çeşmenin bakım ve onarımının yapılması için çeşitli gayrimenkuller vakfetmiştir. (VGMA. df. 612, s.30, sr. 33) Diğer zimmi vâkıf ise Baradoğlu Magdis Giregos'tur. Makdis Giregos da su yolları ile ilgili vakıf kurmuştur. (VGMA. df. 609, s. 298, sr. 355) İki zimmi de vakıflardan istifade edecekler için herhangi bir sınırlamaya gitmemiştir. Yani bu vakıflardan sadece hristiyanlar ya da Rumlar, Ermeniler vb azınlıklar istifade etsinler gibi şartlar koymamışlardır. Gayrimüslimler tarafından oluşturulan bu iki vakıf yarı ailevi vakıf statüsündedir. Vâkıflar, mütevellilik görevlerini kendilerine, kendilerinden sonra evlatlarına şayet nesilleri kesilirse Makdis Babek veledi Kirgor, Kudüs Şerif rahiplerine; Baradoğlu Magdis ise Hacıköy Kilisesi keşişlerine şart koşmuştur.

Bu iki hayırseverin oturduğu mahallelerden bir tanesi Kenisa mahallesi, bir tanesi de Çay mahallesidir. Kenisa mahallesinde ve Çay mahallesinde gayrimüslim tebanın yoğun olarak yaşadığı tahmin edilebilir. Bu vakıfların Kilise defterlerine değil de Şer'iyye Sicillerine kayıt edilmesinin nedeni olarak kilise vakıflarında yarı ailevi vakıf uygulamasının bulunmaması gösterilebilir.

2. AMASYA VAKIFLARININ EKONOMİK GELİRLERİ

Vakıf malları, akarat-ı mevkufe ve müessesat-ı hayriye olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Akarat-ı mevkufe, vakıfların giderlerini karşılamak için gelir getirici özelliğe sahip para, altın, dükkan, hamam, değirmen, ev vb. menkullere ve gayrimenkullere verilen genel isimdir. Müessesat-ı hayriye ise insanların bizzat kendisinden istifade ettiği cami, mederese, zaviye gibi kurumlardır. Bir vakıf malı bazen akarat-ı mevkufe bazen de müessesat-ı hayriyeye hükmünde olabilmektedir. Mesela bir hamam vakfedilip işletilmesinden elde edilecek gelire canlıların bir takım ihtiyaçlarının karşılanması şart koşulmuşsa bu akarat-ı mevkufedir. Ancak, bu hamam ihtiyaç sahiplerinin ücretsiz bir şekilde temizliklerini yapabilmesi şartıyla vakfedilmişse müessesat-ı hayriyedir.

Vakıfların ekonomik gelirini ortaya koymak, çalışmanın yapıldığı dönemle alakalı çalışılan şehirde hangi tarımın yapıldığı hangi ekonomik işletmelerin bulunduğu konusunda günümüz insanına fikir verme açısından önemlidir. İncelenen vakfiyelerde 1800-1875 yılları arasında Amasya’da bağdan değirmene, böcekhaneden dükkâna kadar birçok gayrimenkulün vakfa konu olduğu anlaşılmaktadır.

2.1. Tarımsal Alanlar ve İşletmeler

Osmanlının diğer şehirlerinde olduğu gibi Amasya’da da akarat-ı mevkufenin yani vakıflara gelir getiren gayrimenkullerin en önemlilerinden bir tanesi tarımsal alan ve işletmeler olmuştur. Bunda özellikle topraklarının verimli ve ekonomik getirisinin yüksek olması önemli bir etkidir.

a-Bağlar ve Bahçeler: Amasya’da toplam 14 bağ ve 2 bahçe vakfedilmiştir. Bu bağlardan beşinin dutluk ve birinin üzüm bağı olduğu belirtilmişken, sekizinin ne bağı olduğu konusunda bilgi bulunmamaktadır. Bu bağlar vakfiyelerde “... karyesi’nde vâki’ bir kıt’a mülk bağımı..“ şeklinde geçmektedir. Vakfiyelerde bahçelerle ilgili ise detaylı bilgi verilmemiştir. Ancak bahçelerden birinin ağaçlı olduğu ifade edilmiştir.

b-Böcekhaneye: Osmanlı döneminde özellikle ipek böceği yetiştirilen yerler için bu kelime kullanılmıştır. Bir vakfiyede üç adet böcekhanenin vakfedildiği tespit edilmiştir. Yukarıda değinilen bağlardan beşinin dutluk olmasından yola çıkarak o dönemde ipekböcekçiliğinin Amasya’da önemli bir geçim kaynağı olduğu söylenebilir.

2.2. Ticari İşletmeler

Vakfa konu olan gayrimenkullerden bir diğeri de ticari yapılar ve işletmelerdir. Hayır sahipleri çeşitli amaçlara yönelik olarak bu işletmeleri vakfetmişlerdir.

a-Dükkanlar, İçerisinde farklı meslek gruplarının satış ya da üretim yaptığı küçük odalar şeklinde tanımlanabilir. Günümüzde olduğu gibi Osmanlı Devleti zamanında da kira getirisi yüksek gayrimenkullerden birisi olmuştur.

Amasya’da 1800-1875 yılları arasında 40 adet dükkan vakfedilmiştir. Bu dükkanlardan 2 tanesi hallacı dükkanı³, 1 tanesi berber dükkanı, 1 tanesi attar dükkanı, 1 tanesi terzi dükkanı, 1 tanesi mağaza, 1 tanesi de kahvehanedir. 33 adet dükkanın mahiyeti hakkında ise herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

b-Hanlar: Hanlar, genellikle yerleşim yerlerinin dışından gelen insanların konakladığı, hayvanlarının da aynı şekilde dinlenip yemlendiği

³ Yün ve pamuğun yorgan, yastık, döşek yapılması için kabartılarak satıldığı yer.

yapılardır. Amasya Sancağı'nın Merzifon kazasında 18 odalı bir han vakfedilmiştir.

c-Değirmenler: Değirmenler, insanların temel besin kaynağı olan buğdayın öğütülüp un haline getirildiği ticari işletmelerdir. Amasya'da 6 adet değirmen vakfedilmiştir.

d-Mutaf Kârhanesi: Hayvan kılından çul, çuval, yem torbası gibi çeşitli dokumaların üretildikleri işletmelerdir. Amasya'da 1 adet mutaf karhanesi vakfedilmiştir.

3. AMASYA VAKIFLARININ HİZMET AMAÇLARI

Amasya Sancağının merkezi olan Amasya ile bağlı kaza ve köylerde hizmet amaçlarına göre çeşitli vakıflar kurulmuştur. Bu vakıflar kurulurken genellikle tek bir amaca yönelik akar bağlanmamış, aynı anda birden fazla amaca kaynak aktarılmıştır. Bir vakfiyede mektebin mualliminin maaşının ödenmesi, medresenin aydınlatılması, çeşme ve su yollarının bakım ve onarımı vb. gibi amaçlara yönelik şartlar bulunabilmektedir. Bu sebeple 1800-1875 yılları arasında Amasya'da kurulan vakıflar hizmet amaçları açısından sınıflandırıldığında geçişken ve kısmen karmaşık bir manzara ortaya çıkmaktadır.

3.1. Eğitim Hizmetleri ile İlgili Vakıflar

Kuran-ı Kerimin ilk ayetinin “oku” emri olması ve Hz. Peygamberin (SAV) ilim tahsili ile ilgili hadisleri, hayır sahiplerinin medrese ve mektep inşa edip bu binaları vakfetmelerinin temel motivasyon kaynağı olmuştur. Hayır sahipleri sadece bu binaları inşa etmekle kalmamış aynı zamanda burada görev yapan müderrislerin maaşlarının ödenmesinden medresenin aydınlatılmasına kadar çeşitli ihtiyaçlarını da karşılamışlardır.

Amasya'da çalışmamıza konu olan zaman dilimi içerisinde 1 medrese ve 2 mektep inşa edilerek binaları vakfedilmiştir. Yine 2 vakfiyede müderris ve muallim maaşlarının ödenmesi için tahsisat oluşturulmuştur. 1 vakfiyede ise öğrencilerin ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için öğrencilere burs bağlanmıştır.

Medreselerden biri Abdullah Ağa ibni Abbas Ağa tarafından Bozok Sancağı'nın Karayusuflu köyünde kurulmuştur ve 24 hücreden oluşmaktadır.⁴ Vakfiyede hangi derslerin okutulacağına dair herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Abbas Ağa burada görev yapan müderrise günlük

⁴ Vakfın Amasya kadılığınca tescil edilmesi ve medreseye gelir getirmek üzere bağışlanan gayrimenkullerin Amasya'da bulunması dolayısı ile bu medrese değerlendirmeye alınmıştır.

167 akçe, öğrencilere ise günlük 100 akçe verilmesini, medresenin aydınlatılması için de günlük 46 akçe tahsis edilmesini şart koşturmuş. (VGMA, df. 580, s. 57, sr. 31)

Mekteplerden bir tanesi Gümüş Kasabası Cami-i Kebir mahallesinde Ömer Efendi ibni İbrahim tarafından inşa edilmiştir. Cami-i Kebir mahallesindeki mektepte görev alacak olan muallime ne kadar maaş verileceğine dair bir bilgi mevcut değildir. Ancak mektebin bakım ve onarımı yapıldıktan sonra akar-ı mevkufeden artan paranın muallime verilmesi istenmiştir. Ayrıca Ömer Efendi muallimin her gün üç ihlas bir Fatiha, mübarek gecelerde ise bir Yasin okuyarak kendi ruhu için hediye etmesini şart koşturmuş. Ömer Efendi Asbar ? Köyünde de bir mektep inşa etmiştir. Bu mektepte köy imamının görev yapmasını ve karşılığında da 50 kuruş almasını şart koşturmuş. (VGMA. df. 616, s. 57, sr. 32) Bir diğer mektep ise Amasya Gümüşhacıköy Saray mahallesinde kabristan civarında Kızıklızade Mahmud Kamil Efendi tarafından inşa edilmiştir. Mektebin muallimlerine ne kadar maaş verileceğine dair vakfiyede bilgi bulunmamaktadır. (VGMA. df.588, s.134, sr.141) Bu vakıfların dışında bir vâkıf da Amasya Mehmed Paşa Camiin yakınında Hayvalıoğlu Hacı İsmail tarafından inşa edilen medresenin müderrisine senelik 120 kuruş verilmesini talep etmiştir. (VGMA. df.582/2, s. 519. sr. 395)

3.2. Dini Hizmet ve Kurumlara Yönelik Vakıflar

Amasya sancağındaki vakıf kurucuları özellikle kırsal kesimde imamların maaşlarının ödenmesi, camilerin aydınlatılmasının sağlanması, cami ve mescitlerin tamir ve bakımlarının yapılması, Peygamber Efendimiz için mevlit okutulması gibi din hizmetlerinin yerine getirilmesi için çeşitli vakıflar oluşturmuşlardır.

a-Camilere Yönelik Vakıflar: Müslümanlar “Allah'ın mescitlerini ancak Allah'a ve ahiret gününe iman eden, namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren ve Allah'tan başkasından korkmayan kimseler imar eder. İşte doğru yola ermişlerden olmaları umulanlar bunlardır”(Tevbe, 18) ayetinden dolayı cami mescit inşasına, var olanlarının bakımına, onarımına ve bu cami ve mescitlerin çeşitli ihtiyaçlarının karşılanmasına özel önem vermişlerdir.

Abdullah Ağa ibni Abbas Ağa, Köseyusuflu Köyünde inşa ettiği medresenin yanına bir de cami inşa etmiştir. Caminin aydınlatılmasında kullanılmak üzere zeytinyağ alınması için günlük 10 akçe tahsisat ayırmıştır.(VGMA, df. 580, s. 57, sr. 31) Diğer cami Kızıklızade Ahmed Ağa bin Ahmed tarafından Gümüşhacıköy Kazası Hacı Yahya mahallesinde müceddeden inşa edilmiştir. Ahmed Ağa, imama ve

müezzine 18 akçe, hatibe ise 15 akçe günlük verilmesini şart koşmuştur.(VGMA. df.580, s. 431 sr. 244)

b-Hankâh ve Zaviyelere Yönelik Vakıflar: İncelediğimiz vakfiyeler içerisinde Amasya’da hankâh ve zaviyelerle ilgili iki vakıf kurulmuştur. el-Hâc İsa Efendi bin Halil Amasya Üçler mahallesinde bulunan evini zaviye olmak üzere vakfetmiştir. Mütevellilik ve zaviyedarlık görevini kendisi üstlenmiştir. Vakfiyeden, zaviyedar İsa Efendi’nin Halvetiye Tarikatının Şaban Efendi koluna mensup olduğu anlaşılmaktadır. (VGMA. df. 580, s. 246. sr. 118) Amasya Gümüşhacıköy Saray mahallesinde de bir hankâh inşa edilmiştir. Kadiri Tarikatı halifelerinden Ahmed Raşid Efendi beş oda, bir ahır, beş çeşme ve avludan oluşan bahçeli evini hankâh olarak vakfetmiştir. Ahmed Raşid Efendi hankâhta ayinlerin kadiri tarikatının usulüne göre yapılmasını, fakir ve dervişlere yemek verilmesini şart koşmuştur.(VGMA. df.595, s.41, sr.36)

c-Külliyelere Yönelik Vakıflar: Farklı alanlara yönelik vakıf hizmetlerinin bir arada verildiği büyük yapılara külliye denmektedir. Bu anlamda Amasya’da Mehmed Rüşdi Paşa tarafından bir külliye inşa edilmiştir. Mehmed Rüşdi Paşa günümüzde Şamlar Mezarlığı olarak bilinen alanda metfun olan Nakşi Şeyhlerinden babası İsmail Siraceddin’in kabrinin bulunduğu alanı satın alarak genişletmiş ve üzerine bir türbe, bir cami, bir şadırvan, bir zaviye ve dört odalı bir köşk inşa ederek vakfetmiştir.(VGMA. df.587 s. 47. sr. 62)

d-Dini Hizmetlere Yönelik Diğer Vakıflar: Bu başlık altında mevlit ve Kuran tilaveti, aşure dağıtılması Mekke ve Medine fakirlerine sadaka gönderilmesi gibi şartlara sahip vakıflara değinilecektir.

Abdullah Ağa İbni Abbas Ağa Medine-i Münevvere fukarasına günlük 2 akçe üzerinden hesap yapılarak yıllık 730 akçe gönderilmesini (VGMA, df. 580, s. 57, sr. 31), Ayşe binti İbrahim ise nesli kesilirse vakıf gelirlerinden bir kısmının Medine fakirlerine tahsis edilmesini şart koşmuştur.(VGMA. df.732, s. 288 sr. 251) Peygamber Efendimizin doğumunu kutlamak için de Amasya’da 2 vakıf oluşturulmuştur. Ahmed Raşid Efendi ibni Yahya Efendi her yıl rebiyülevvel ayında Hz Peygamber’in (SAV) doğum gününün kutlanmasını ve yapılacak olan etkinlikte alınacak olan malzemeler için 350 kuruş(VGMA. df.595, s.41, sr.36), Mücteba Hanım binti Mustafa ise rebiyülevvel ayında peygamberimizin doğum gününde yapılacak olan etkinlikler için yıllık 150 kuruşluk tahsisat oluşturmuşlardır.(VGMA. df. 587, s. 87, sr. 113) Yine Ahmed Raşid Efendi ve Mücteba Hanım tarafından Muharrem ayında aşure yapılıp dağıtılması için ödenek ayırdıkları vakfiyelerden anlaşılmaktadır.

3.3. Belediye Hizmetlerine Yönelik Vakıflar

Osmanlı Devleti zamanında kaldırım, köprü, su yolları, çeşme gibi günümüzde belediyeler tarafından yapılan hizmetlerin vakıflar aracılığı ile yapıldığı bilinmektedir. 1800- 1875 yılları arasında Amasya’da bu hizmetlere yönelik çeşitli vakıflar kurulmuştur.

Gümüşhacıköy kazası Kenisa mahallesi sakinlerinde kaymakçı Kapış 8 adet çeşme inşa etmiş, bu 8 çeşmeden 4 tanesinin mütevellilik görevinin Makdis Babek veledi Kirkor’a vermiştir. Kirkor’da mütevellisi olduğu 4 çeşmenin su yollarının bakım ve onarımı için vakıf kurmuştur.(VGMA. df. 612, s.30, sr. 33) Amasya Hatuniye mahallesinden Ayşe ibneti Mehmed, Alçak Köprü yakınında 2 çeşme inşa etmiştir.(VGMA. df. 605, s. 177 sr. 247) Ömer Efendi ibni İbrahim Gümüşhacıköy Kürkud? Köyü’nde 1 çeşme inşa etmiş, bu çeşmenin bakım ve onarımı için kurduğu vakıftan kaynak aktarmıştır.(VGMA. df. 616, s. 57, sr. 32) Hacıköy Çay mahallesi sakinlerinden Magdis Giregos Çay mahallesinde daha önce vakıf olarak yapılan çeşmenin suyunun kesilmesi üzerine çeşmenin kaynağını tekrar kazdırmış, farklı su kuyularından parasıyla su satın almış ve yeni künkler döşeyerek mahalleye tekrar su getirmiş olduğu vakfiyeden anlaşılmaktadır.(VGMA. df. 609, s. 298, sr. 355)

Hizmet amaçlarına yönelik olarak dönemin Amasya vakıfları incelendiğinde bugünkü Diyanet İşleri Başkanlığı, Karayolları Genel Müdürlüğü, Milli Eğitim Bakanlığı gibi çeşitli kurumların görev alanına giren birçok hizmetin vakıf kurumu aracılığı ile yerine getirildiği anlaşılmaktadır. Yine bu vakıflardan günümüzde olduğu gibi 1800-1875 yılları arasında Amasya’da Hz Peygamber (SAV) doğum günü için çeşitli etkinlikler yaptıkları ve maddi durumu iyi olan insanların bu etkinliklere vakıf yoluyla katkıda buldukları görülmektedir.

SONUÇ

Amasya Osmanlı idaresine girdiği 14. Yüzyılın sonlarından 20.yüzyıla kadar önemli bir sancak merkezi olma özelliğini korumuştur. Osmanlı idaresine girdikten sonra şehrin ihtiyaçlarını karşılamak üzere hayırseverler tarafından çeşitli vakıflar oluşturmuştur. 1800 ile 1875 yılları arasında Amasya’da on dört vakıf kurulmuştur. Vâkıfların dokuzu askeri sınıfa mensup, beşi ise reaya sınıfına mensup kişiler tarafından kurulmuştur. Askeri sınıfın kurduğu vakıf reayanın neredeyse üç katı kadardır. Vakfiyelerde genellikle kişilerin meslekleri belirtilmemiştir. Bununla birlikte sınıflarını tahmin edebileceğimiz sıfatlar kullanılmıştır. Vakıflaşma hareketine kadın erkek, Müslüman gayrimüslim, yerli ve muhacirler katılmıştır.

Vakıflara gelir getirmek üzere on dört bağ, iki bahçe, üç böcekthane, kırk dükkân, bir han, altı değirmen, bir mutaf kârhane akarata mevkufe olarak vakfedilmiştir. Müessesat-ı hayriye olarak ise bir medrese, bir zaviye, bir hankâh, bir külliye inşa edilmiştir. Bununla birlikte 1800 yılından önce kurulmuş olan bazı vakıfların bakım ve onarımların yapılması özellikle de aydınlatma için balmumu ve zeytinyağı alınması içinde tahsisat yapıldığı vakfiyelerden anlaşılmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akyılmaz, G.** (2004). “Osmanlı Devleti’nde Yönetici Sınıf-Reaya Ayrımı”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 8 (1), 221-241.
- Ayar, A., Özel, O.** (2011). “*Amasya Fetvaları ve İlk Amasya Şehir Tarihi: Mustafa Vazih Efendi*”, Amasya: Amasya Belediyesi Kültür Yayınları.
- Beyhan, M. A.** (2010). “*Şirvanizade Mehmed Rüşdi Paşa*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, c. 42, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss. 209-210.
- İnalçık, H.** (2014). *Devlet-i Aliyye-Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar*, İstanbul: İş Bankası Yayınları.
- Reyhan, C.** (2012). “Osmanlı Devletinde Siyasal İktidar ve Seyfiyye Sınıfı: Vezir-i Azamlık Örneği”, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Dergisi OTAM*, Ankara, 31 (31), 209-224.
- Şahin, İ. Emecen F.** (1991). “*Amasya*”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c.3, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ss.1-4.
- Yediyıldız, B.** (1982). “Türk Vakıf Kurucularının Sosyal Tabakalaşmadaki Yeri 1700-1800”, *Osmanlı Araştırmaları Dergisi*, 2, 143-164.
- Yediyıldız, B.** (2003). *XVIII. Yüzyılda Türkiye’de Vakıf Müessesesi, Bir Sosyal Tarih İncelemesi*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları.

ARŞİV KAYNAKLARI

- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, df. 580, s. 57, sr. 31
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, df. 612, s.30, sr. 33
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, df.732, s. 288 sr. 251
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, df. 605, s. 177 sr. 247
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, df. 580, s. 246. sr. 118
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, df. 616, s. 57, sr. 32
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, df. 609, s.83, sr.108
- Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi**, df.580, s. 431 sr. 244

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, df.582/2, s. 519. sr. 395

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, df. 609, s. 298, sr. 355

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, df.595, s.41, sr.36

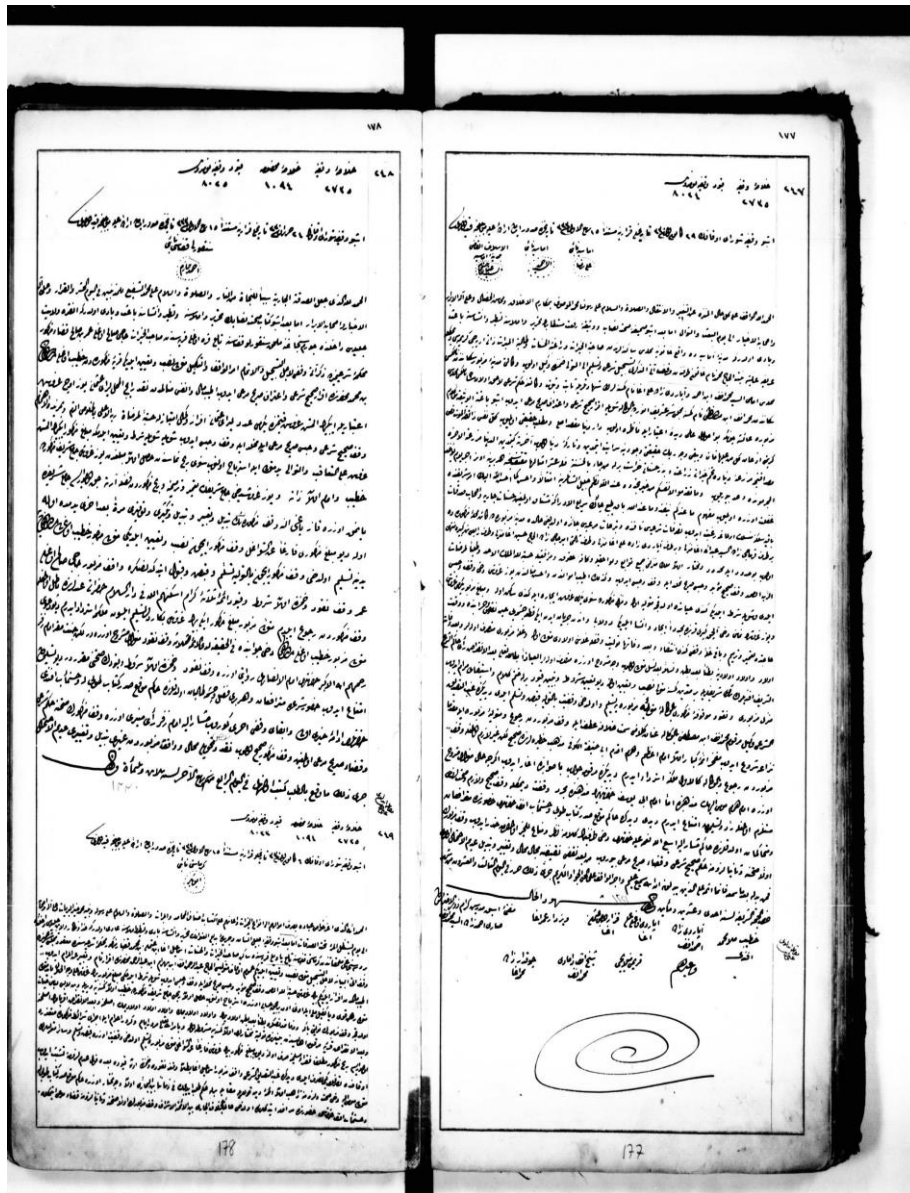
Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, df.587/3 s. 47. Sr. 62

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, df.587, s. 87, sr.112

Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi, df. 587, s. 87, sr. 113

VAKFİYE LİSTESİ

Vâkıfın Adı	Vakfiye Düzenleme Tarihi	Belge No
Abdullah Ağa ibn Abbas Ağa	Gurre-i Muharrem 1216	VGMA, df. 580, s. 57, sr. 31
Makdis Babek Veledi Kirkor	Evasıt-ı Muharrem 1218	VGMA. df. 612, s.30, sr. 33
Ayşe binti İbrâhim	20 Zilhicce 1218	VGMA. df.732, s. 288 sr. 251
Ayşe binti Mehmed	23 Zilhicce 1221	VGMA. df. 605, s. 177 sr. 247
İsa Efendi bin Halil	29 Rebiü'l-Ahir 1237	VGMA. df. 580, s. 246. sr. 118
Ömer Efendi bin İbrahim	Evasıt-ı Zilhicce 1240	VGMA. df. 616, s. 57, sr. 32
Mustafa Vazıh Efendi ibn İsmail Efendi	Evail-i Zilkade 1241	VGMA. df. 609, s.83, sr.108
Ahmed Ağa bin Ahmed	15 Cemaziye'l-Evvel 1252	VGMA. df.580, s. 431 sr. 244
Ali Efendi ibn Receb	16 Zi'l-Kade 1275	VGMA. df.582/2, s. 519. sr. 395
Barad oğlu Makdis Girogus	15 Rebi'u'l-Ahir 1277	VGMA. df. 609, s. 298, sr. 355
Ahmed Raşid Efendi ibn Yahya Efendi	Evail-i Muharrem 1287	VGMA. df.595, s.41, sr.36
Mehmed Rüşdi Paşa	15 Şevval 1288	VGMA. df.587/3 s. 47. Sr. 62
Mahmut Kâmil Efendi ibni Yahya Efendi	Gurre-i Receb 1291	VGMA. df.587, s. 87, sr.112
Mücteba Hanım ibnet Mustafa	Muharrem 1292	VGMA. df. 587, s. 87, sr. 113

Ek-1: Ayşe binti Mehmed Vakfıyesi